

تاریخچه میرزا کوچک خان

روایتی نو و متفاوت از قیام جنگل

نوشته سید محمد بحر العلوم قزوینی

(۱۲۵۷ - ۱۳۳۲ شمسی)

www.ketab.ir

به کوشش: مهدی نورمحمدی

سرشناسه:	بحر العلوم قزوینی، سیدمحمد، ۱۲۷۵-۱۳۳۲
عنوان و نام پدیدآور:	تاریخچه میرزا کوچک‌خان: روایتی نو و متفاوت از قیام جنگل / نوشته سیدمحمد بحر العلوم قزوینی؛ به کوشش مهدی نورمحمدی
مشخصات نشر:	تهران: نامک، ۱۴۰۱
مشخصات ظاهری:	۱۰۴ ص: مصور
شابک:	۹۷۸-۶۰۰-۶۷۲۱-۵۹-۰
وضعیت فهرست‌نویسی:	لیبا
موضوع:	میرزا کوچک‌خان، یونس بن میرزا بزرگ، ۱۲۹۸-۱۳۴۰ق
موضوع:	نهیضت جنگل، گیلان، ایران، ۱۳۳۳-۱۳۴۰ق
موضوع:	Jangal movement, Gilan, Iran, 1914-1921
موضوع:	ایران - تاریخ - قاجاریان، ۱۱۹۳-۱۳۴۴ق - جنبش‌ها و قیام‌ها
موضوع:	Iran-History-Qajars, 1779-1925 *Protest movements
شناسه افزوده:	نورمحمدی، مهدی، ۱۳۵۱، گردآورنده
رده‌بندی کنگره:	DSR ۱۴۷۱/۳ت۲ ۱۳۹۵
رده‌بندی دیویی:	۹۵۵/۰۷۵۲۰۴۵
شماره کتاب‌شناسی ملی:	۴۳۰۰۱۳۵

naamak.publication@gmail.com

naamak.publication

@naamakpublication

تلفن: ۶۶۴۱۷۶۳۶

تاریخچه میرزا کوچک‌خان

روایتی نو و متفاوت از قیام جنگل

نوشته سید محمد بحر العلوم قزوینی

به کوشش: مهدی نورمحمدی

اسکن و ویرایش تصاویر: مصطفی ذکریاپور

طرح جلد و صفحه‌آرایی: مصطفی ذکریاپور

نوبت چاپ: دوم، ۱۴۰۱

تیراژ: ۵۰۰ نسخه / چاپ و صحافی گیلان

قیمت: ۴۵ هزار تومان

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۶۷۲۱-۵۹-۰ ISBN: 978-600-6721-59-0

تمامی حقوق این اثر محفوظ است

تکثیر یا تولید مجدد آن کلاً و جزئاً، به هر صورت (چاپ، فتوکپی، انتشار الکترونیکی)

بدون اجازه کتبی ناشر ممنوع است

این کتاب با کاغذ حمایتی منتشر شده است

دفتر فروش: ۶۶۴۷۷۴۰۵ داخلی ۱

فهرست مطالب

۷	مقدمه
۱۵	زندگی‌نامه آیت الله سید محمد بحر العلوم
۱۹	تاریخچه میرزا کوچک خان
۲۲	ترقی کوچک خان در جنگل فومن
۲۳	دعوی استقلال کوچک خان
۲۴	حرکت انگلیس ها به قفقاز
۲۶	ورود عثمانی ها به بادکوبه و عودت انگلیس ها به پهلوی
۲۸	تسلیم حاجی احمد به دولت و اعدام دکتر حشمت
۳۰	تشبث کوچک خان به بالشویک ها در خفا
۳۱	ورود بالشویک ها به پهلوی و خروج انگلیس ها
۳۴	شکست فاحش بالشویک ها از قزاق ها نزدیک قزوین و فرار به پهلوی
۳۶	پناهنده شدن کوچک خان به جنگل و طرفیت با روس ها
۳۸	قبضه بالشویک ها رشت را ثانیاً و تخلیه آن
۳۹	تصرف بالشویک رشت را ثالثاً و خالی شدن ایران از روس ها
۴۰	کارهای کوچک تا پایان امر او و تسلیم اکراد به دولت و سرگردانی کومونیست ها
۴۴	طغیان ابراهیم یا کبیر خان و هلاکتش
۴۴	سرکشی سید جلال چمنی و کشته شدنش

- ۴۵..... احسان‌الله خان رئیس کومونیست‌های ایرانی
- ۴۶..... ابراهیم آقای امینی کیست؟
- ۴۷..... پایان کار کومونیست‌های ایرانی
- ۴۷..... مفقود شدن قسمت مهمی از قشون روس در ایران
- ۴۹..... پیوست ۱- زندگی‌نامه خودنوشت آیت‌الله بحرالعلوم
- ۵۷..... نژاد مؤلف از جانب پدر
- ۵۸..... حاج میرزا رفیع مجتهد
- ۶۲..... نژاد فقیر از جانب مادر
- ۶۳..... ساجل‌آمی مؤلف و برادرانش
- ۶۵..... پیوست ۲- تبار رشوندی میرزا کوچک خان جنگلی
- ۷۵..... بخش تصاویر
- ۹۵..... فهرست اعلام

مقدمه

نهضت جنگل و قیام میرزا کوچک خان جنگلی یکی از رویدادهای مهم تاریخ معاصر ایران محسوب می‌شود. تا کنون در خصوص این واقعه تاریخی و میرزا کوچک خان شخصیت اصلی و محوری آن، کتاب‌ها و مقالات متعددی به زبان فارسی و دیگر زبان‌ها به رشته تحریر درآمده و قضاوت‌ها و برداشت‌های گوناگونی نیز درباره آن صورت گرفته است.

کتابی که فراروی خوانندگان ارجمند قرار داده نوشته‌ای است مختصر اما جدید و متفاوت درباره نهضت جنگل و میرزا کوچک خان جنگلی که به نثری ساده و روان، توسط آیت‌الله سید محمد بحر العلوم قزوینی، از فضایی قرن حاضر (۱۲۵۷ - ۱۳۳۲ خورشیدی)، به رشته تحریر درآمده و خود مؤلف، آن را «تاریخچه میرزا کوچک خان» نام نهاده است.

مؤلف با ذکر این نکته که از هنگام ورود میرزا کوچک خان به جنگل تا پایان کار او، در انزلی، کسما و آبادی‌های اطراف انزلی حضور داشته، بر این اعتقاد است که این تاریخ را بدون دخالت دادن اغراض شخصی و بر اساس مشاهدات و شنیده‌های خود به رشته تحریر درآورده است. وی در این خصوص می‌نویسد: «علاوه بر این که در تمامی تألیفات خود، جمله‌ای

را بدون تحقیق کامل و یا آلوده به غرض و مرض رقم نزده‌ام، از داستان کوچک خان از بدو ورود او به جنگل تا خاتمت امرش در بندر پهلوی و آبادی‌های اطرافش و مخصوصاً مدتی در کسما یا مرکز جدید گیلان شخصاً حضور داشته و بیشتر مسموعات و مشاهدات خود را نگاشته‌ام، و در خاتمه می‌افزاید: «این بود فهرست داستان کوچک خان و رفقای وی با سایر وقایع که مؤلف خود مشاهده کرده و یا به زحمت از مدارک معتبره به دست آورده‌ام و بدون مرض و اِعمال غرض ثبت نمود، تا مغرضین چه بگویند و چه بنگارند.» (صص ۲۳ و ۴۸)

به طوری که از مطالعه این تاریخچه برمی‌آید مؤلف نظر مثبتی نسبت به میرزا کوچک خان نداشته که این دیدگاه در جای‌جای نوشته او منعکس شده است. به نمونه‌هایی از این گونه نظرها اشاره می‌نماییم:

- «از بدایت حال، سخنان وی در خلأ و ملأ از بلندی خیالات و شور کله او حکایت می‌کرد و تدریجاً از برانگیختن فتنه در گوشه و کنار شهر و درآویختن به زید و عمرو در بین طلاب و کسبه به شرارت و در میان متمدنین به وطن‌خواهی معرفی شد.» (ص ۲۰)

- «هر گاه انگلیسی‌ها از اندازه بُزدلی و کوچکی کوچک خان آگاهی می‌داشتند، آن همه لیره به روس‌ها بی‌جهت نمی‌دادند.» (ص ۲۶)

- «کوچک خان در طی نطق خویش، چهار ماهه درگذشتن از خاک ایران و تصرف هندوستان را به مجاهدین وعده قطعی داده ...» (ص ۳۴)

- «کوچک خان در بدو ورود بالشویک‌ها چنین می‌پنداشت که به همراهی ایشان در قلیل مدتی تمامی کشور ایران را خواهد متصرف گردید و شاهد بر این دعوی، نطق [بندر] پهلوی وی بود که مذکور گشت، لیکن

پس از استیلای بالشویک‌ها بر مازندران، از فرار آن‌ها به حملهٔ مختصر یک عده قزاق دانست کوبیدن بیرق داس و چکش چنان‌که در نطق پهلوی به اهالی وعده می‌داد به بام شمس‌العمارهٔ طهران بدان سهولت و آسانی که خیال می‌کرد ممکن نیست و فتوحات وی در جنگل و منهزم ساختن یک دسته روسی نابلد غریب نیز فقط به سنگ‌های سخت طبیعی آن مستند بوده، نه به شجاعت مُشتی گیلانی و تنی چند فعلهٔ کرمانشاهانی.» (ص ۳۷)

«کوچک خان از روس‌ها استفاده‌های مادی هنگفتی نمود، از آن جمله قیمت‌های برنج و سایر اشیائی بود که به روسیه حمل می‌شد، زیرا برنج‌هایی را که روس‌ها از کوچک خان می‌گرفتند و او از انبارهای تجار از باب ولایت به قصد قزاق مطلقه می‌آورد با کمال دقت قبان کرده، به روس‌ها تحویل می‌داد. بعضی از این معنی عصبانی شده، با خشونت و تندى از روس‌ها پرسیدند شما که از کشور دیگری آمده و به ظلم اموال ما را غارت کرده می‌برید، دیگر چرا آن‌ها را توزین کرده، در دفتر ثبت و ضبط می‌کنید. جواب گفتند گویا شما چنین پنداشته‌اید که ما آن‌ها را مفت و بلاعوض مأخوذ می‌داریم، لیکن گمان شما غلط است. کوچک خان آنچه به ما می‌دهد به نرخ روز قیمت آن را نقد یا جنس از اسلحه و احجار کریمه و غیره از ما می‌گیرد.» (ص ۴۴)

«هنگام کفیر خون‌های ناحق و روز تلافی ستم‌های گیلانی‌های مظلوم دررسیده، کوچک خان بیچاره شغال‌وار از این سوراخ به آن سوراخ جنگل گریخت. اکراد^۱ و قزاق‌ها او را تعقیب نموده، نقاط مهمهٔ جنگل را از تصرفش

خارج ساختند. ضمناً اطرافیان کوچک خان نیز به تدریج متفرق شده و اهالی آن حدود به لحاظ علاقه ملکی و غیره، قهراً به اطاعت قشون دولتی تن دردادند و کوچک خان فقط با مثنی از بستگان و خواص خویش به جنگ و گریز در گوشه و کنار به سر می برد و علاوه بر این که رعایا و اهالی جنگل به سبب دیدن فشارهای سخت از آن ظالم در هیچ سوراخی راحتش نمی گذاشتند و راپورت می دادند، بدبختانه در آن گیر و دار، برف بسیاری نیز بیارید، چندان که تمامی طرق را مسدود و کوچک خان را به گریختن از جنگل مجبور نمود.» (ص ۴۲)

«کوچک خان پیش از ورود بالشویک ها از حیث اخلاق و آثار عقاید اسلامی بسیار خوب بود ولی پس از اختلاط با آن جماعت، مخصوصاً با بعضی از کومونیست های ایرانی، قهراً در بسیاری از عناوین وی تغییرات و تبدیلاتی پدید آمد که از شرح آن ها صرف نظر نمود.» (ص ۴۳)

ذکر این توضیح ضروری است که چاپ یادداشت های آیت الله سید محمد بحر العلوم به معنی تأیید تمامی نظرها و اظهارات وی از سوی نگارنده نیست و نگارنده که خود را در جایگاهی نمی داند که در این خصوص اظهار نظر نماید، تنها به منظور رعایت اصل امانت داری و سودمند واقع شدن این یادداشت ها برای پژوهشگران، به نقل دقیق و بدون تحریف آن اقدام نموده است.

بدیهی است با توجه به این که باب تحقیق و اظهار نظر همواره باز است، چاپ این تاریخچه می تواند زمینه ساز تحقیقات بعدی توسط محققین و صاحب نظران در خصوص صحت نظرات مؤلف آن شده و زوایای پنهان این واقعه تاریخی را بیش از پیش روشن سازد.

اما یکی از نکات مهم و در خور تأمل این تاریخچه، این است که اطلاعات مهمی درباره پدر، مادر و تبار میرزا کوچک خان به دست می دهد که تا پیش از این، در این خصوص اطلاعات واضح و روشنی وجود نداشته است.